

Cultuurmandaat en vreemdelingschap, 1989

Brochure EH, pagina's 15-36.

Rede uitgesproken ter gelegenheid van de opening van het dertiende Academische jaar van de Evangelische Hogeschool op 5 september 1989 te Amersfoort.

Vanavond wil ik uw aandacht vragen voor onze houding tegenover de cultuur waarin wij leven. De keuze van dit onderwerp is ingegeven door drie factoren. Allereerst door de verhouding geloof en wetenschap. U weet dat de EH sinds haar oprichting zich bezighoudt met dit probleem. De laatste tijd besteden wij steeds meer aandacht aan het feit dat de wijze van wetenschap bedrijven samenhangt met een cultuur en achtergronden heeft die tot nu toe weinig verdisconteerd zijn. We kunnen de wetenschap niet geïsoleerd bestuderen. Onze waardering van de huidige wetenschap en techniek hangt nauw samen met de waardering van onze cultuur.

In de tweede plaats is het onderwerp ingegeven door het feit dat de EH dit jaar start met blokcolleges Cultuurwetenschappen, als voorbereiding voor een Faculteit Cultuurwetenschappen. Wie vanuit een christelijke overtuiging de cultuur wil bestuderen, zal de Bijbel raadplegen. Waar kunnen we dan beter beginnen dan bij het zogenaamde cultuurmandaat? Deze term wordt gebruikt voor de opdracht die God in het paradijs geeft aan de mens. We lezen in Gen. 1:28 dat God de mens zegent en zegt: 'Weest vruchtbaar en wordt talrijk (vermenigvuldigt u); vervult de aarde en onderwerpt haar, heerst over de vissen der zee en over het gevogelte [p. 15] des hemels en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt.'

Ten derde is de hedendaagse grote aandacht voor het milieu van belang. Lynn White¹ en Carl Amery² hebben de christenen ervan beschuldigd, dat zij inderdaad geheerst hebben over de aarde en over de dieren. Daarom zijn de christenen volgens hen de grote schuldigen van de uitbuiting van deze aarde. Andere godsdiensten vereren moeder aarde en komen daardoor niet tot die afstandelijke houding die nodig is om aarde en milieu slechts te beschouwen als dienstbaar aan de mens.

Opzet

Het thema 'cultuurmandaat en vreemdelingschap' wil ik toelichten aan de hand van de opvattingen van Abraham Kuypers, K. Schilder en Jacques Ellul. Zij hebben zich intens beziggehouden met de verhouding tussen christendom en cultuur. Na de weergave van hun standpunten volgt telkens een historische en bijbels-theologische waardering. Dit mondt uit in een bespreking van Gen. 1:28 en 2:15, alsmede in enige opmerkingen over het vreemdelingschap. Voor alle duidelijkheid: u moet geen afgeronde cultuurbeschouwing verwachten; centraal staat de uitleg van Gen. 1 en 2!

---

¹ White, 'The Historical Roots Of Our Ecological Crisis', *Science*, 10 march 1967, pp. 1203-7. Opnieuw afgedrukt in F.A. Schaeffer, *Pollution and the Death of Man: The Christian View of Ecology* (London, 1970) pp. 70-85 en door hem ook kritisch besproken.

² Amery, *Das Ende der Vorsehung: Die Gnadenlose Folgen des Christentums* (Hamburg, 1972). Voor een opsomming van meer critici (en hun eenzijdigheden) raadplege men J.A. Loader, 'Image and order: Old Testament perspectives on the ecological crisis', in W.S. Vorster (ed.), *Are we killing God's earth? Ecology and Theology* (Pretoria, 1987) pp. 6-28.

Kuyper en de gemene gratie

Voor het standpunt van Abraham Kuyper kunnen we terecht in *De Gemeene Gratie*, uitgegeven in 1902-1905 en in *Pro Rege*, verschenen in 1911-1912. Volgens Kuyper mogen we Gen. 1:28, de opdracht om de aarde te onderwerpen, niet direct van toepassing verklaren op de situatie na de zondeval. Doch door Gods goedheid herkrijgt de mens na de zondeval toch weer het oude overwicht over de natuur. Kuyper formuleert als volgt: 'Doch nu treedt de gemeene gratie in, om wat door de zonde zou teloor gaan, op te houden en ons te hergeven. Dit doet de gemeene gratie dan ook. De macht en de heerschappij over de natuur, die in China en Indië, en niet minder onder den Islam is uitgeoefend, staat reeds hoog boven de onmacht tegenover de natuur waarin de negerstammen in Afrika verzonken liggen en lagen. Maar komt nu in deze gemeene gratie de exponent werken die van de kerk van Christus en de particuliere genade uitgaat, dan wordt deze gemeene gratie verdriedubbeld in kracht, en ziet men juist in de Christelijke wereld de overmacht van den mensch over de natuur op zoo ongelooflijke wijze toenemen, dan dankt ge daar God voor, en juicht ge deze vrijmaking van den mensch toe.'³

Een paar kanttekeningen bij dit compacte citaat. Met gemene gratie bedoelt Kuyper de algemene goedheid van God waardoor er leven voor de mens op aarde mogelijk is. De particuliere genade is slechts voor de gelovigen, maar de algemene of gemene genade is voor alle mensen. Kuyper is van mening, dat de macht van de mens over de natuur een algemene [p. 16] gave is van God aan de mens. In China, Indië en onder de Islam zijn veel uitvindingen gedaan en daardoor is de mens in bepaalde opzichten minder afhankelijk geworden van de natuur. In de christelijke cultuur, in Europa en Amerika, is er een samengaan van algemene en particuliere genade, en daardoor is juist in het christelijke westen de overmacht op de natuur een stuk groter geworden.

Kuyper bedoelt het volgende: in de tijd van het Oude Testament stelde Israël op cultureel niveau niet zoveel voor. Bij de Egyptenaren en Babyloniërs bloeiden wetenschap en kunst, maar Israël was afhankelijk van buitenlanders bij de bouw van de tempel. Bij andere volken was de gemene gratie, de algemene genade, rijkelijk aanwezig, Maar Israël leefde van de particuliere, bijzondere genade. Beide soorten genade waren grotendeels gescheiden. Maar in het christendom komen beide stromen samen en worden ze tot één grote, machtige rivier. Toen is de menselijke ontwikkeling pas goed begonnen. Wanneer Rome en Griekenland, na Babylon en Egypte, zijn ondergegaan, wordt aan de wereldkerk van het Nieuwe Testament de leiding der volken toevertrouwd en 'eerst van dat ogenblik af (treedt) de gemeene gratie (in) die nieuwe rijke banen, die onder de Christelijke religie ontsloten worden. Wat wij thans de Christelijke wereld in Europa en Amerika noemen, vertoont ons de hoogste ontwikkeling van ons menselijk geslacht, die dusver in de loop der eeuwen gekend is, en alles profeteert, dat die ontwikkeling bestemd is, om nog lang al verder en verder voort te schrijden.'⁴ Deze historie zorgt voor een volkomen triomf van het christelijke Europa over de wereld. 'De Christelijke natiën saam zijn nauwelijks één derde van de bevolking der aarde, en toch weet ieder, dat zoodra de Christelijke natiën één lijn trekken, noch het Heidendom, noch de Islam iets meer te zeggen heeft.'⁵

---

³ Kuyper, *De Gemeene Gratie*, deel II, p. 274-5. Vgl. J. Douma, *Algemene Genade: Uiteenzetting, vergelijking en beoordeling van de opvattingen van A. Kuyper, K. Schilder en Joh. Calvijn over 'algemene genade'* (3e druk, Goes, 1976).

⁴ Kuyper, *a.w.* p. 183.

⁵ *a.w.* p. 247.

De ongekeerde macht die in het gekerstende deel van de wereld door de mens over de natuur gewonnen is, danken we aan de natuurwetenschappen. Die wetenschappen zijn niet tot bloei gekomen in China noch in Japan, niet in Indië noch in Turkije, maar in het christelijke Europa en in het christelijke Amerika. Met zekerheid kan men dan ook zeggen - aldus Kuyper - dat we in de macht van deze natuurkundige wetenschappen een zegen van de christelijke religie hebben te zien.⁶

God heeft de mens geplaatst op deze wereld om heerschappij te hebben over heel de aarde. Die kleine en nietige mens kon dat, omdat in hem het [p. 17] geestelijke element het beheersende was. 'Ook fysiek kan hij kracht oefenen, maar dit is bijzaak, en hoe hoger de mensch klimt, hoe meer hij zelfs van het gebruik van fysieke macht afziet, om al zijn kracht saam te trekken in zijn geest. Het goddelijk bestel om den mensch heerschappij over heel de aarde te geven, rustte alzoo op de onomstotelijke, en in heel het scheppingsplan besloten grondgedachte, dat de geest heerschen zou over de stof.'⁷

Christus is gekomen als de Zoon des mensen. Waar Adams macht over de schepping inzonk en bezweek, bezat de Zoon des mensen die verhoogde en tot haar hoogste toppunt opgevoerde macht van 's mensen geest, waardoor Hij ook die door de vloek ontredderde Natuur bedwingen kon. In Hem is Psalm 8 over de heerschappij van God door de mens over de natuur verleend, in vervulling gegaan. Nu zet Kuyper een volgende gewichtige stap. Wat Jezus verricht, neemt met Hem geen einde. Want wel komt er een eind aan Zijn onmiddellijke wondermacht die slechts in Zijn apostelen nabloeit, maar niet aan Zijn middellijke, die over de natuur triomfeert 'door de hoogere ontwikkeling van de geestelijke factoren in ons geslacht.' Kuyper wijst daarvoor op Joh. 14: 12: 'Voorwaar, voorwaar zeg Ik ulieden: Die in Mij gelooft, de werken, die Ik doe, zal hij ook doen, en zal meerder doen dan deze.' Het koningschap van de mens, dat in Jezus als de Zoon des mensen opleefde, straalt uit Hem in zijn gelovigen uit. Waarin ligt dat meerdere van de wonderen, die de gelovigen zullen verrichten? Was het vroeger zo, dat door een wondere genade God de mens door instinctieve werking tot veel groots bekwaamd heeft, 'veel groot er macht over de Natuur zou ons deel worden, zoodra de mensch met zijn onderzoek en nadenken in het wezen zelf der Natuur indrong, en dus zelf de in haar schuilende krachten leerde ontleden, om ze dienstbaar te maken aan haar onderwerping.'⁸

Deze 'ons geschonken kracht (is) een meerder iets, zoo ge let op haar uitgebreidheid, omvang en duurzaamheid. Al wat Jezus door Zijn wondermacht wrocht, gold voor één bepaald geval, een enkelen kranke, een enkelen bezetene, was beperkt tot één bepaald terrein. Deze tweede middellijke macht over de Natuur, die thans in onze hand gesteld, is oefent daarentegen haar gelijke werking en invloed onder alle landen en volken, eeuw na eeuw, en zegent duizenden tegelijk in allen nood en krankheid.'⁹ Te lang heeft de gemeente de ontwikkeling van de wetenschap overgelaten aan de ongelovigen en zichzelf in machteloosheid teruggetrokken. Gelukkig komt hierin nu verandering: 'Het geestelijk Israël komt uit zijne tente te voorschijn. De schuld van het verleden wordt ingezien. Een nieuw licht gaat op. Zelf grijpt men nu naar de macht der wetenschap. Men begint te gevoelen,

---

⁶ a.w. p. 274v.

⁷ Kuyper, *Pro Rege* deel I, p. 127.

⁸ a.w. p. 129vv., 167v. en 180vv.

⁹ a.w. p. 186v.

dat ook in de wetenschap de macht van Christus werkt, en men maakt zich op om ook in haar den Christus als onzen koning te verheerlijken.’¹⁰

Straks zullen de koningen der aarde hun heerlijkheid en eer in het hemelse [p. 18] Jeruzalem inbrengen. Kuiper legt deze tekst uit Openb. 21 als volgt uit: de eer en heerlijkheid zijn ‘de voortgaande gemeenschappelijke ontwikkeling, waartoe ons hele menselijk leven in de historie der volkeren gekomen is en nog komen zal.’ Van deze winst, die uiteraard niets dan een vrucht der gemene gratie is, wordt nu gezegd, dat deze ook voor het nieuwe Jeruzalem, d.i. voor de nieuwe aarde, een blijvende betekenis zal hebben.¹¹

Tot zover een weergave van Kuipers betoog in de boeken *De gemeene gratie* en *Pro Rege*. We vatten samen:

1. een zeer positieve opvatting over wetenschap en techniek.
2. de mens heeft de opdracht hiermee bezig te zijn en die steeds verder te ontwikkelen. Speciaal voor de christenen geldt die opdracht.
3. de resultaten ervan zullen op een bepaalde manier nog van betekenis zijn voor het nieuwe Jeruzalem.
4. de christenvolken verenigen de gemene gratie van de vroegere heidenvolken en de particuliere gratie van Israël.
5. hierdoor doen zij werken die in bepaalde opzichten uitgaan boven Jezus’ wonderen.

Evaluatie van Kuipers gedachten

1. Vanuit historisch gezichtspunt valt er nogal wat aan te merken op Kuipers betoog. Volgens hem is het christendom na de val van Rome en Griekenland de grote cultuurdrager, dus vanaf de vierde (?) eeuw. Maar als hij die cultuur gaat gelijkstellen met de opkomst van de natuurwetenschappen, dan zijn we in een veel later tijd: toch al gauw de 16e eeuw. En als hij het christelijke Amerika noemt, zitten we nog veel later. In Kuipers visie moeten de middeleeuwen donkere middeleeuwen zijn geweest. Hoe is echter de opkomst van de natuurwetenschappen te verklaren? Al te vaak heeft men hierin de vruchten van de Reformatie gezien. De genoemde opkomst is voor een groot deel te danken aan de contacten met de Arabieren en met China. De Arabische Wetenschap heeft een geweldige invloed gehad op het westen ten aanzien van de rekenkunde, de algebra, de geneeskunst, de landbouwwetenschap, de astronomie, de fysica.¹² Buskruit en kompas waren al eeuwen bij de Chinezen bekend.¹³ Het zou weleens kunnen zijn, dat de opkomst van wetenschap en techniek in het westen veel meer te maken heeft met Renaissance en Humanisme dan met de Reformatie. Dit moet nog verder onderzocht worden, maar duidelijk is wel, dat de opvatting van Kuiper dat bij de christelijke volken gemene gratie en particuliere genade samenvloeien, speciaal betrekking heeft op de 16e tot 19e eeuw, en ook heel andere wortels kan hebben dan hij dacht. [p. 19]

2. In Openb. 21 :24-26 is sprake van de eer en heerlijkheid van de koningen en volken die in het hemelse Jeruzalem ingedragen zullen worden. Kuiper ziet deze eer en heerlijkheid vooral op cultureel niveau, bestaande uit de ontdekkingen die gedaan zijn. Maar hier kunnen we de vraag stellen of zoiets past in het verband. Moeten we ons werkelijk voorstellen dat de één komt met het

---

¹⁰ a.w. p. 229v.

¹¹ *De Gemeene Gratie*, deel I, p. 464v.

¹² Vgl. M. Oudkerk, *In het oog, uit het hart* (Amersfoort, 1988) pp. 18-24 en de daar genoemde literatuur.

¹³ J. Needham, *Science and Civilisation in China*, 4 delen (London, 1954-71).

nieuwste type auto, de ander met een atoomonderzeeër en weer een ander met een jumbojet? Kunnen we onder een genetisch gemanipuleerde bloem en een ruimtevaartstation werkelijk de eer en heerlijkheid van koningen en volken verstaan?

Het is beter om te letten op Jes. 60. De uitdrukkingen uit Openb. zijn grotendeels ontleend aan dit hoofdstuk uit Jesaja. En dan blijken de eer en heerlijkheid te bestaan uit de schatting die gebracht wordt, de tekenen van hulde die door de verslagenen aan de overwinnaar gebracht worden. We lezen daar over goud en zilver en ook over schapen en runderen waarmee offers gebracht worden. De koningen zullen dienen en vreemden zullen de muren bouwen. Wel, op een soortgelijke wijze zal het ook gaan in het nieuwe Jeruzalem. Die stad daalt uit de hemel neer en de volken zullen blijken van erkenning en hulde brengen.¹⁴ Elders in het boek Openbaring worden eer en heerlijkheid steeds gebruikt als lofverheffing. Laten we alstublieft niet denken aan een tentoonstelling van aards kunnen. Het hemelse Jeruzalem heeft grote heerlijkheid van zichzelf en daar is geen zon of maan meer nodig. Wat zal onze bijdrage dan anders kunnen zijn dan God alle lof en eer toebrengen? Onze werken moeten onder het oordeel van God door. Het goede werk van de gelovigen gaat niet ten onder. Maar voor de rechterstoel van Christus zal beslist worden wat goed was. De nieuwe aarde is niet het resultaat van onze ontwikkelingen, doch de vrucht van Christus' verlossingswerk.¹⁵

Het is misschien scherp gezegd, maar onze uitvindingen passen als uitingen van menselijk kunnen, beter in het Babylon van Openb. 18. Daar is sprake van weelde en heerlijkheid. Van de wijn van de hartstocht van haar hoererij hebben al de volken gedronken en de koningen der aarde hebben met haar gehoereerd en de kooplieden der aarde zijn rijk geworden uit de macht van haar weelderigheid (vs. 4). In het hoofdstuk worden tal van zaken opgesomd die op zichzelf goed kunnen zijn, zoals koper en ijzer, wagens, vruchten, fijn linnen, purper en scharlaken, doch dat alles vergaat en wordt in één uur verwoest. Ook de kunst zal in haar niet meer gevonden worden (vs. 22).

Kortom, van onze uitvindingen zal niet zoveel overblijven. De stad door de mens gebouwd met zoveel vernuft, vergaat. Gods stad komt van boven en slechts bewondering en aanbidding blijven over. Wat doen we trouwens met de tekst, dat al wat uit het geloof niet is, zonde is? Zijn de uitvindingen in onze cultuur dan neutraal terrein, dat met enige transformatie zo geschikt is voor Gods koninkrijk? [p. 20]

3. Laten we nu de aandacht richten op Joh. 14:12, waar Kuyper leest dat wij grotere wonderen doen dan Jezus doordat onze uitvindingen uitgebreider, omvangrijker en duurzamer zijn. Met een zekere huivering lees ik deze exegese. Wat een optimisme en wat een hoogmoed om onze culturele prestaties hoger te achten dan de wonderen van Jezus! Als we het verband bezien, dan blijkt het volgende: Jezus zegt allereerst dat zijn volgelingen dezelfde wonderen zullen doen: directe genezingen en opwekkingen uit de dood. En tot zoiets is de medische wetenschap nog steeds niet in staat. Verder is het zo, dat die wonderen alleen plaats kunnen vinden door het geloof en gebed. 'Wat gij ook vraagt in Mijn naam, Ik zal het doen, opdat de Vader in de Zoon verheerlijkt worde.' (vs. 13). Uit Joh. 5:20vv. valt op te maken dat met de werken die de discipelen zullen doen, vooral bedoeld is de evangelieverkondiging, waardoor de doden zullen horen de stem van de Zoon van God en zullen leven. Die verkondiging zal na Christus' heengaan naar de Vader (14:12) ook uitgaan tot de heidenen,

---

¹⁴ R.H. Mounce, *The Book of Revelation*. NICNT (Grand Rapids, 1977) p. 384. Ook K. Schilder heeft bezwaren tegen de uitleg van Kuyper: *Wat is de hemel* (2e druk; Kampen, 1954) pp. 210-4.

¹⁵ W.H. Velema, *Ethiek en pelgrimage: over de bijbelse vreemdelingschap* (Amsterdam, 1974) pp. 92v.

terwijl voor die tijd het heil beperkt bleef tot Israël. Nee, de discipelen hoeven geen uitvindingen te doen en geen hoge cultuur in het aanzijn te roepen. Ze hebben het evangelie te verkondigen en zullen daarin ervaren dat God met hen is.¹⁶

4. Kuypers exegese van de genoemde teksten is twijfelachtig. Hoe komt het dat hij ze zo uitlegt? In de 1ge eeuw heerste in veel kringen een groot optimisme en een vooruitgangsgeloof. Dat resulteerde in een evolutietheorie, en ook in een verwachting dat de natuurwetenschappen geweldige vooruitgang teweeg zouden brengen. Het was één en al groei en bloei en de toekomst zou beter zijn dan het verleden. Kuypers is aangeraakt door dit optimisme. Zeker, hij wees de evolutietheorie af, maar zijn exegese is gestempeld door het vooruitgangsgeloof en daarmee cultureel bepaald. Ik weet wel, Kuypers spreekt ook over 'bange gemeene gratie' en over de oordelen die zullen komen, aangekondigd in het boek Openbaring.¹⁷ Maar als geheel overheerst de vooruitgangsidee. Thans leven wij in een andere situatie: na twee wereldoorlogen is het pessimisme gaan overheersen. Blijkbaar kan de techniek ook volkomen verkeerd en desastreus gebruikt worden. Thans beleven wij een milieucrisis als gevolg van alle vooruitgang. De mensheid vliegt van succes naar succes. Maar heel de keten van problemen waarvoor wij ons nu gesteld zien, is de onmiddellijke consequentie van deze succesvolle vlucht. Om het met één woord te zeggen: 'de totale crisis is het resultaat van deze totale vooruitgang.'¹⁸

5. Kuypers accentueert het koningschap van Christus. Maar de Schrift spreekt er toch over dat thans de satan de overste is van deze wereld (Matt. 4)? De volledige heerschappij van Christus wacht ons nog in de [p. 21] toekomst.¹⁹ Onderschat Kuypers dan niet de huidige tegenkrachten? Wat kunnen wij doen Pro Rege, voor de Koning, in deze bedeling? Een eigen christelijke cultuur is in deze situatie altijd een torso.

Er valt nog meer te zeggen over de opvattingen van Kuypers, met name over de exegese van Gen. 1:28, maar dat komt straks aan de orde. Eerst willen we luisteren naar K. Schilder.

Schilder en het cultuurmandaat

Schilder is in veel opzichten een leerling van Kuypers, maar ten aanzien van de algemene genade is hij langzamerhand andere wegen gegaan. Wat ons thans interesseert is de verhouding tot de cultuur. Daarvoor kunnen we terecht in het boekje *Christus en cultuur*, waarvan de tweede druk in 1947 verscheen.

Schilder spreekt hierin over de paradijswereld als over de alpha die moet uitgroeien tot een voltooide wereld van volkomen orde, de omega. Voor die voltooiing van de wereld is een geschiedproces van vele eeuwen nodig. Wij, die in de tussentijd leven, ontvangen als ambtsdragers de opdracht aan die ontwikkeling mee te werken. De hemel en de hel moeten straks vol komen. Om die reden was het nodig dat er een mensheid kwam, en hield de geschiedenis niet op met Adam en Eva. Daarom is het niet juist de continuering van de tijd en van culturele ontsluiting van de kosmos in

¹⁶ W. Hendriksen, *John*. NTC (Repr.; Edinburgh, 1976) pp. 272-3 en J. Douma, *a.w.*, p. 347.

¹⁷ S.J. Ridderbos, *De theologische cultuurbesouwing van Abraham Kuypers* (Kampen, 1947) p. 216 merkt op dat Kuypers pessimist is ten opzichte van wat men de 'hogere' cultuur zou kunnen noemen: d.i. die cultuur, waarin de godsdienstige en zedelijke gesteldheid van het cultuursubject een grote rol speelt. Zijn optimisme betreft de macht van de mens over de natuur.

¹⁸ Amery, geciteerd in J. Ellul, *Subversief christendom* (Ned. vert.; Kampen, 1987) p. 57.

¹⁹ Vgl. Douma, *a.w.*, p. 57v. ('Kuypers heeft zelf zijn moeite met de leer van Christus' koningschap toegegeven') en 83v.; A.M. Berkhoff, *De Christusregering* (Kampen, 1929) p. 246.

zichzelf als (algemene) genade te zien, zoals Kuyper dat doet. Die geschiedenis is een absolute noodzaak.²⁰

Thans geldt voor ons allen, als cultuurarbeiders, de opdracht: 'Gods medewerkers zijt gij.' Onze taak ligt gefundeerd in de bijzondere genade. Het eerste gebod met een rijke belofte luidt: bebouwt de hof. Hier worden ons geen spade en baggerlaars in handen gegeven. De geschapen geest van de mens zal deze cultuurinstrumenten zelf moeten uitvinden. De mens heeft de taak alle in de schepping aanwezige krachten te ontdekken en ze te ontplooien naar hun eigen aard. De concrete taak is: uit de wereld halen, wat er in zit. Uiteraard moet dit wel genormeerd gebeuren: het dient te zijn tot eer van God. In deze wereld werken christenen en niet-christenen samen. Het gebod tot cultuur komt tot hen allen; de drift tot culturele actie is hen ingeschapen. Maar strikt genomen is alleen daar positieve cultuurbouw waar overeenkomstig Gods wil gewerkt wordt. Het streven van christenen en niet-christenen [p. 22] is verschillend, waarbij er overigens nog geen totale scheiding is. Geen enkele ark werd ooit gebouwd door Noachs familie alleen.²¹

Straks zal de satan ontbonden worden. Dan zal de antichrist allerlei cultuurwonderen doen, dat wil zeggen gebruik maken van het kosmisch materiaal in zijn met verbijsterende snelheid ontdekte mogelijkheden. Dat zullen de wonderen van de antichrist zijn, waarover 2 Thess. 2 en Openb. 13 spreken. 'Maar door op de bikkerende cultuurproducten van de laatste 'cultuurkamp' en zondekramp het getal '3½' met goddelijke ironie te schrijven, laat de bijbel zien, dat het cultuurbouwsel van de laatste dagen een afgeknotte pyramide is', aldus Schilder.²²

Een dergelijke toekomst mag ons echter thans niet weerhouden om onze cultuurtaak te verrichten. Er is een culturgebod, dat ouder is dan de zonde, en daarom is onthouding van cultuurwerk altijd zonde: werk-staking. Nu de Christus alle werkelijke schatten van 'cultuur', te weten van 'genade', in zich besloten heeft, is onthouding om de onthouding niet anders dan Christus-verzaking, vrijwillige armoede, schuld voor God. Er is onthouding, die bepaalde cultuurzones vermijdt. Omdat men op dat terrein Gods gebod te zwaar vindt, zich er niet bekwaam voor voelt, de 'hoogdruk van het onderwetsdruk-staan' te beklemmend acht, en daarom liever die bepaalde zone vermijdt. Zo'n onthouding is volgens Schilder zondig.²³

Elke geschapen arbeider van God moet alle 'talenten' door God aan zijn arbeiders in de scheppingsmorgen uitgereikt, in de historie van de geschapen wereld zo in zichzelf naspeuren en zo leren gebruiken, dat ten slotte uit de wereld, door produktiefmaking van de in de wereld gelegde, en daarna door de speurende mens te ontdekken en in hun 'aard' te respecteren 'mogelijkheden' alles gehaald zou worden wat erin zit. Alle talenten die de Heer van de knechten aan de knechten gaf, moesten evenveel gewonnen hebben in de avondstond, als er waren in de morgenstond. En alle mogelijkheden, in de kosmos verborgen, dienen te worden nagespeurd, ontdekt, conform de geopenbaarde wet te worden geactualiseerd, en aan de opbouw van het geheel dienstbaar gesteld te worden.²⁴

---

²⁰ Schilder, *Christus en cultuur* (5e druk; Franeker, 1978) pp. 42, 60 en 73v. Vgl. Douma, *a.w.*, pp. 119vv.

²¹ *a.w.* p. 61v. en 88v.

²² *a.w.* p. 91-99. (Het getal 7 is het getal van God; 42 maanden = 3½ jaar is het getal van de antichrist.)

²³ *a.w.* p. 108v.

²⁴ *a.w.* p. 56.

In onze cultuurtaak komen wij echter het 'trachten' niet te boven. God heeft wel wat gelaten in de gevallen mens, maar het zijn slechts 'kleine overblijfselen' van de oorspronkelijke aan de mens geschonken gaven. Daarmee heeft de mens echter alles te doen wat mogelijk is. Dit geldt voor professor en putjesschepper, voor wie in de keuken bezig is en voor wie een Mondschein-Sonate moet schrijven.²⁵

Schilder typeert zijn eigen werk als volgt: 'Wat ik inzake de 'gemeene gratie' wil, is niet anti-kuyperiaans, doch tracht wat Kuyper in den gronde heeft gewild en ook in veel punten met zoveel woorden gepredikt heeft, te ontdoen van enkele inconsequenties ... ten einde dan verder door afkapping van enkele niet gave takken den ouden boom van den echten Kuyper te behouden.'²⁶ [p. 23]

Evaluatie van Schilders visie

Tot zover de weergave van Schilder. Een paar opmerkingen hierbij.

1. Schilder legt meer nadruk op verkeerde cultuurontwikkelingen en de cultuur ontplooiing door de antichrist. Heeft dit naast exegese ook te maken met het tijdsgewricht rond de Tweede Wereldoorlog?
2. Volgens Schilder is de cultuuropdracht nodig om de mensheid voort te brengen die straks hemel en hel zal bevolken. Redeneert hij hier echter niet teveel vanuit het einde?
3. De aarde moet volgens Schilder ontwikkeld worden van stadium-alpha naar stadium-omega. Hier valt de vraag te stellen of de ontwikkeling wel zover moet gaan. Zal de mens alles ontdekken? Hangt de wederkomst af van de ontplooiing van de mogelijkheden van de aarde?²⁷ Als dat zo is, zal Christus de eerste tientallen jaren nog niet terug kunnen komen, want de wetenschappers zijn van plan in de komende jaren nog heel wat geheimen van de natuur te doorgronden.
4. Is het werkelijk nodig dat christenen op alle terreinen actief zijn en dat alles onderzocht en ontplooid moet worden? Zijn biotechnologie en genetische manipulatie zo goed, dat ze maar verder ontwikkeld moeten worden? Niet voor niets bepleiten veel wetenschappers een moratorium, oftewel een rem op verdere ontwikkelingen.
5. De uitleg van de gelijkenis van de talenten lijkt mij niet geheel juist. Het gaat er niet om dat wij onze natuurlijke talenten zoveel mogelijk ontplooiën. Ons schoolsysteem gaat daar wel vanuit en lijkt op een rangeerterrein waarbij iedere leerling zo geplaatst moet worden, dat het maximum eruit gehaald kan worden. Maar dat is toch niet wat in Matt. 25 bedoeld wordt? Niet de arbeid in het algemeen wordt hier bedoeld, maar de geestelijke arbeid, de arbeid in Gods koninkrijk. In het vervolg gaat het over het opzoeken van gevangenen en het geven van eten en drinken aan hen die het nodig hebben. 'Voor zover gij dit aan een van deze mijn minste broeders hebt gedaan, hebt gij dit Mij gedaan.' (vs. 40). Die arbeid blijft en wordt vergolden. De gelijkenis van talenten zegt eigenlijk niets anders dan: God liefhebben boven alles, en de naaste als zichzelf.²⁸ Nee, de man die nog schuren wil bouwen omdat hij zo'n rijke oogst heeft binnengehaald, wordt niet geprezen als iemand die zijn

---

²⁵ a.w. p. 93 en 61.

²⁶ Geciteerd bij Douma, a.w. p. 166.

²⁷ W.H. Velema, a.w. p. 47-52.

²⁸ D.J. Baarslag, *Gelijkenissen des Heeren*, deel 1 (Baarn, 1940) pp. 242v.

talenten goed gebruikt: hij krijgt de betiteling 'dwaas'. Als het op natuurlijke gaven aankomt, waarom verkiest God dan zoveel mensen met weinig gaven, zoveel onedelen (1 Cor. 1)? [p. 24]

6. Inderdaad kreeg de mens de opdracht: bebouw de hof. Maar had hij daarvoor spade en baggerlaars nodig? En kan hij door deze middelen zijn opdracht beter uitvoeren? Had de mens werkelijk de taak zulke hulpmiddelen uit te vinden om de hof van Eden te bouwen? Zijn er thans motormaaiers nodig en graaf- en pootmachines om nog beter te voldoen aan de opdracht van Gen. 1 en 2? We kunnen nog verder gaan. Waarom moeten alle krachten van de schepping ontdekt worden? Waar is dat goed voor en waar wordt daar opdracht voor gegeven?

Ellul en de praktijk

De derde theoloog die we het woord willen geven is Jacques Ellul. Hij is voor de meesten van ons minder bekend dan de twee eerstgenoemden. Daarom eerst iets over zijn persoon. Deze in 1912 geboren Fransman is emeritus-hoogleraar in de rechtswetenschap, sociologie en geschiedenis der staatsinstellingen aan de Universiteit van Bordeaux. Hij is de auteur van een omvangrijk en veelzijdig oeuvre, waarin hij zich niet alleen als jurist en socioloog, maar ook als theoloog en wijsgeer heeft geprofileerd. Hij is lid van de Eglise Réformée de France. Van de hand van dr. P. Hijmans verscheen onlangs in het Nederlands een goede introductie op zijn werk.²⁹

Uit het vele werk dat Ellul over de cultuur geschreven heeft - waarbij zijn visie op de ontwikkeling van de stad bijzonder interessant is - kies ik thans uit zijn *Ethique de la liberté* een passage over Gen. 1:28. U zult merken dat zijn kritiek op de theologen niet mis is en dat hij een geheel ander geluid laat horen dan Kuyper en Schilder.³⁰

Ellul begint met Ps. 19 te citeren: de hemelen vertellen Gods eer. De grandeur en schoonheid van deze aarde zijn een bepaald beeld, dat God ons schenkt. Wij mogen Gods heerlijkheid in de schepping niet uitwissen, door de aarde te kwellen, te misvormen en te vernielen. Wij hebben respect te tonen voor alles wat Hij heeft uitgekozen om zijn heerlijkheid daarin te tonen. 'Maar een zonderlinge theologische dwaling', zegt Ellul, 'die zo gepopulariseerd is, dat niemand er meer een vraagteken achter durft te zetten, decreteert op grond van Gen. 1:28vv.: 'de mens die de aarde met de techniek in beslag neemt, gehoorzaamt daarmee alleen maar zijn roeping'. De woorden van deze tekst hebben echter be- [p. 25] trekking op de situatie voor de zondeval en wij mogen daarom in deze woorden hoogstens lezen dat de mens Gods rentmeester is en dat hij zich op geen enkele wijze tot eigenaar mag maken.

Bij deze theologische dwaling komt onwetendheid omtrent de concrete feiten. Men zegt weleens: 'De wetenschap demonstreert de wondere geheimen van de schepping, dat is een reden te meer om hem te aanbidden, zij beperkt zich er immers toe om de waarde aan te tonen van hetgeen in het universum verborgen was ...'. Maar volgens Ellul is dat allemaal gebabbel zonder enige relatie met de werkelijkheid. Die werkelijkheid is, dat de aarde geplunderd en leeggeroofd wordt. Het motief tot deze gigantische exploratie is nooit een zekere gehoorzaamheid aan God, maar alleen een hysterische machtswil, een grenzeloze vraatzucht, een rooftocht die alles wil bezetten.

---

²⁹ Hijmans, *Jacques Ellul: een inleiding* (Kampen, 1986).

³⁰ Ellul, *Ethique de la liberté*, tome I (Genève, 1973) pp. 247-250. Eerder verschenen als *Ethics of Freedom* (Grand Rapids, 1973). Over de stad schreef hij *Sans feu ni lieu: theologie de la ville* (Gallimard, 1975).

En zelfs als men tegenwerpt dat de mentaliteit van de wetenschappers heel anders is, is het doorslaggevend toch de mentaliteit van de miljoenenmassa's die profiteren. Zonder die miljoenen consumenten zou er geen krediet zijn, geen prestige van de research. Zonder dat alles was er überhaupt geen research. En wie in het midden brengt, dat wij alleen naar het werk van de ontdekkers en research-teams mogen kijken, stel ik de vraag: is dat alles ter ere Gods? Is het de bewuste wil om God te eren, is die wil er heus? Dient dat speurwerk misschien onbewust, op agnostische wijze en hoe bescheiden ook, de heerlijkheid van zijn Naam? Kan de contemplatie van een cyclotron of een super-computer tot mijn geloof spreken van Gods heerlijkheid? Het onbegrijpelijke - zelfs als ik weet dat één mens op een miljoen het begrijpt - is nooit een bron van de lofprijzing Gods geweest.

Zo komt Ellul tot de uitspraak: 'Ik denk dat er vandaag geen ernstiger theologische leugen is dan juist die rechtvaardiging van wetenschap en techniek door de christenen. Ik zeg niet dat wetenschap en techniek verboden en veroordeeld zijn; ik zeg alleen, dat er minstens zeer harde vragen aan die techniek gesteld moeten worden, dat zij in geen enkel opzicht een roeping is van God, gericht tot de mens, dat zij niet Gods heerlijkheid zichtbaar maakt, 'maar veeleer haar in deze schepping verduistert. De technicus ziet zich helemaal niet meer als rentmeester, maar als eigenaar. Alles behoort hem toe.'

Twee bijbelgedeelten zijn hier van toepassing. Eerst de gelijkenis van de wijngaardeniers, ook wel genoemd de gelijkenis van de onrechtmatige pachters (Matt. 21 :33-46). Deze heeft allereerst op Israël betrekking, maar mag ook in meer algemene zin toegepast worden op onze omgang met de aarde als schepping van God. De mens weigert Gods heerschappij te aanvaarden en doodt de Zoon om zelf de baas te kunnen zijn.

Het tweede gedeelte is de uitspraak van Paulus in Fil. 2, dat Jezus het [p. 26] geen roof heeft geacht Gode evengeliek te zijn, maar dat Hij daar alle recht op had. Jezus' houding is tegenovergesteld aan die van Adam. Voor Adam was het wel ee roof, een prooi, een buit om gelijk te zijn aan God en het was het niet genoeg geschapen te zijn naar het beeld van God en rentmeester te zijn. Zo heeft hij de schepping ontruikt aan Gods hand. Ziedaar de algemene houding van de mens. Omdat de glorie van God in de schepping blijkt, kunnen wetenschap en techniek niet door onze vrijheid gelegitimeerd worden, omdat zij niet tot eer van God zijn: zij laten duidelijk blijken de glorie van de mens, zijn macht en zijn heerschappij.

Evaluatie van Elluls kritiek

1. De toon wordt steeds pessimistischer. Kuyper kon de vooruitgang van de cultuur roemen, Schilder maakt duidelijker onderscheid tussen verschillende cultuuruitingen, maar Ellul is ronduit negatief over wetenschap en techniek. Voor een juiste beoordeling moeten we wel in de gaten houden dat Ellul vooral over wetenschap en techniek schrijft, en de andere twee theologen over cultuur in het algemeen. Maar de vooruitgang die Kuyper in de cultuur waarneemt, is voor een groot deel te danken aan de natuurwetenschappen en voor Ellul zijn de genoemde grootheden inherent aan onze cultuur.

2. Het betoog van Ellul doet zeer modern aan met zijn nadruk op het milieu. Toch heeft hij dit reeds in 1973 geschreven.

3. Ellul geeft weinig plaats aan de gerichtheid van de individuele christen en let meer op het systeem waarin wij leven. De onderzoekers kunnen voor zichzelf nobele motieven hebben en hun onderzoek zelfs bedoelen tot eer van God, maar de maatschappij waarin zij leven laat weinig heel van die bedoeling. In zijn algemeenheid dienen wetenschap en techniek tot meerdere glorie van de mens. Theoretisch kan elke uitvinding ten goede en ten kwade gebruikt worden, maar door onze cultuur zijn zij volgens hem in de praktijk niet tot eer van God. Zij zijn autonome machten.

4. De vraag kan gesteld worden of de techniek altijd al zo geweest is. Mochten in vroeger tijden een jager, een visser en een boer geen eenvoudige hulpmiddelen maken om hun beroep uit te oefenen?³¹ Ellul gaat hier niet op in, maar zal vermoedelijk antwoorden dat in die tijd techniek en wetenschap nog geen autonome machten waren.

5. Ellul gebruikt de term rentmeester. In hedendaagse discussies duikt die term vaak op: christenen moeten rentmeesters zijn in hun omgang met de aarde. Het goede van die term is de verantwoordelijkheid die er in doorklinkt ten opzichte van God. Een nadeel is echter dat een rentmeester niet [p. 27] altijd zo positief beschouwd werd: hij kwam immers telkens het rechtmatige deel van de heer opeisen. Wellicht dat de term 'beheerder' beter uitdrukt wat bedoeld is. De Franse term 'gérant' kan ook zo weergegeven worden.

Exegese van Gen. 1 en 2

Na het historische overzicht van de manier waarop Kuyper, Schilder en Ellul cultuur, wetenschap en techniek bezien, willen we nader stilstaan bij Gen. 1:28 en 2:15.³²

We beginnen bij het laatste vers. De mens moet de hof 'bouwen en bewaren'. Wat wordt met deze woorden bedoeld? De hof was in Eden geplant en omvatte dus slechts een deel van die landstreek. De mens mocht eten van de vruchten van het geboomte en ook van het zaaddragende gewas/kruid van de gehele aarde (1:31). Veel zal er 'vanzelf' gegroeid zijn, maar blijkbaar had de mens een taak in het bebouwen/dienen (Hebr.: '*abad*') van die hof. Daarbij moeten we denken aan het openwerken van de aarde, zaaien en oogsten. Volgens 2:5 is de groei van bepaald veldgewas afhankelijk van de regen en van de bewerking van de grond door de mens. De mens moest op een bepaalde manier werken, al behoefde hij dit nog niet te doen in het zweet zijn aanschijns.

Wat wordt bedoeld met het bewaren van de hof? Het Hebreeuwse woord betekent: bewaren, beschermen, behoeden. Tegen welke gevaren moest de hof beschermd worden? Natuurlijk tegen de macht van de zonde en de verleiding van de satan - en juist hier faalde de mens. Maar waarschijnlijk moeten we ook denken aan de bescherming tegen bepaalde dieren. Zij mochten immers planten eten? Denk aan de geweldig grote dieren die gevonden zijn, dinosaurussen e.d. In het plantenrijk moeten zij veel schade aangericht hebben. Kwamen zij in de hof van Eden niet voor, maar alleen daar buiten en moest de hof ook tegen hen beschermd worden? Die bewaring kan tot uiting gekomen zijn in het aanleggen van een heg om de hof of in het bouwen van een muur. Deze bescherming kan ook tot uiting gekomen zijn in de superioriteit van de mens over de dieren, waardoor de dieren de mens

---

³¹ Hijmans, a.w. p. 43. F. de Graaf, *Als goden sterven: de crisis van de westerse cultuur* (2e druk; Rotterdam, 1970) pp. 326 en 337 maakt onderscheid tussen enerzijds gereedschap en instrument en anderzijds de machine.

³² Uit de vele literatuur wil ik speciaal noemen: S.R. Kulling, 'Genesis', *Fundamentum* 1982-3 en 4; G.J. Wenham, *Genesis 1-15*. Word Biblical Commentary (Waco, 1987) en J.A. Loader, a.art.

gehoorzaamden. Bouwen en bewaren van de hof - we weten niet hoelang de mens deze opdracht heeft vervuld: na zijn falen wordt hem de taak ontnomen en wordt hij verdreven uit de hof.

Gen. 1 :28 luidt: 'En God zegende hen (= de mens) en God zeide tot hen: Weest vruchtbaar en wordt talrijk; vervult de aarde en onderwerpt haar, heerst over de vissen der zee en over het gevogelte des hemels en over al het gedierte, dat over de aarde kruipt.' In vs. 26 zijn grotendeels dezelfde woorden gesproken. Daar wordt de heerschappij genoemd als doel van de schepping van de mens naar het beeld van God. [p. 28]

Door de zegen die God aan de mens geeft, is deze vruchtbaar en kan hij zich vermenigvuldigen. Ook de dieren kregen de opdracht zich te vermeerderen (vs. 22). We willen daar nu niet verder bij stilstaan, maar ons concentreren op het onderwerpen van de aarde en het heersen over de dieren.

Wat betekent het heersen over de dieren? De mens is meer dan het dier en heeft een meer verheven positie. Die positie brengt echter niet noodzakelijk geweld met zich mee. Het woord heerschappij wordt ook gebruikt bij de zon en de maan: zij zijn er tot heerschappij overdag en 's nachts; dan domineren zij. Hun heerschappij bestaat uit het scheiden van dag en nacht. Ook het heersen van de man over de vrouw betekent geen ongelimiteerd heersen; in dit geval gaat het om leiding geven aan de vrouw. De verheven positie van de mens komt tot uiting in het namen geven aan dieren. Mogelijk betekent de heerschappij ook, dat de dieren aan de mens gehoorzaamden. De mens had in het paradijs nog niet het recht dieren te doden - dat wordt pas in 9:2-3 toegestaan. In Ps. 72 betekent de heerschappij van de koning, dat hij de armen, geringen en ellendigen helpt. Zijn heerschappij is dus gericht op bescherming. Vanuit die context is het onmogelijk dat de mens een absolutistische heerschappij zou kunnen uitoefenen in de situatie van het paradijs. Regeren is: leiden en welzijn bevorderen. Wanneer God liefde heeft tot Zijn schepping en Zijn schepselen, mag de mens niet anders handelen (voor alle duidelijkheid: dit zullen Kuyper en Schilder niet ontkennen; de opmerking is gericht tegen de huidige exploitatie van de natuur!).

Dan rest ons nog te analyseren wat bedoeld wordt met het onderwerpen van de aarde. Voor 'onderwerpen' wordt in het Hebreeuws een vrij sterk werkwoord gebruikt met de betekenis: dienstbaar maken, ondergeschikt maken. Het wordt gebruikt voor het dienstbaar maken van andere volken en van slaven. Vanuit dit gegeven lijkt het mogelijk te concluderen tot een harde heerschappij van de mens over de aarde. Toch is dat niet juist, vooral niet vanwege het geschapen zijn van de mens naar het beeld Gods. Het is nu niet mogelijk stil te staan bij de vele betekenissen die men toegekend heeft aan het geschapen zijn van de mens naar het beeld van God. Steeds meer exegeten erkennen dat hiermee aangeduid wordt dat de positie van de mens is als die van een onderkoning, een vazalkoning of beheerder. Zo heeft de mens met de aarde om te gaan. Zijn heerschappij wordt in Gen. 2:15 verduidelijkt door de woorden 'bouwen en bewaren': zorgvuldig en goed omgaan met de hof door God geplant.

Het onderwerpen van de aarde betekent ook dat de mens de voortbrengselen van de aarde mag gebruiken. In Gen. 2: 12 worden goud, balsemhars en de steen chrysopraas (sardonix) genoemd. Deze delfstoffen mag de mens nemen en voor zichzelf aanwenden. Een beheerder mag gebruiken [p. 29] wat tot zijn levensonderhoud noodzakelijk is, maar hij is over zijn beheer verantwoording schuldig.

Uit de analyse van deze teksten blijkt, dat God de mens een zeker vruchtgebruik toestaat van de hof en van de aarde. Door Gods zegen zal hij zich vermenigvuldigen en verspreiden over de aarde. De mens heeft arbeid te verrichten en hij mag gebruikt maken van de opbrengst van gewassen en ook van wat de aarde aan schatten in zich heeft. Daarbij is de mens superieur over de dieren.

Maar, nu komt het belangrijke: nergens staat te lezen dat de mens de opdracht heeft een cultuur te stichten. Nergens staat te lezen dat de mens alle schatten die er in de aarde zijn tevoorschijn moet halen. Nergens staat dat de mens hulpmiddelen moet ontwikkelen om zijn opdracht beter te vervullen. Nergens staat dat alle potentiële mogelijkheden van de aarde tot ontwikkeling gebracht moeten worden. De mens mag het tot op zekere hoogte wel doen, maar heeft niet de opdracht deze dingen ter hand te nemen.

Het bouwen en bewaren van de hof is afgelopen - de mens werd verdreven uit de hof. Die opdracht mogen we niet zondermeer overplaatsen naar de tijd na de zondeval. Het onderwerpen van de aarde en het heersen over de dieren is na de zondeval moeilijker geworden. In Gen. 9 wordt gezegd: 'de vrees en de schrik voor u zij over al het gedierte', dus in een bepaald opzicht is er continuïteit, maar het is wel moeilijker geworden. De mens mag dieren doden om in zijn levensonderhoud te voorzien. Willekeurig doden en uitroeien is verboden, want Gods verbond in het vervolg van dit hoofdstuk wordt niet alleen met mensen, maar ook met de dieren gesloten (vs. 8-17).³³ Ook in Gen. 9 ontbreekt elke verwijzing naar het opbouwen van een eigen cultuur en het ontplooien van alle mogelijkheden.

We kunnen er Gods barmhartigheid in zien, dat de mens in de strijd met de gevloekte aarde bepaalde werktuigen heeft uitgevonden om staande te blijven en het leven enigszins draaglijk te maken. We kunnen die uitvindingen beschouwen als zegeningen temidden van de bittere omstandigheden, maar nimmer als het resultaat van een door God gegeven opdracht. Calvijn zegt: 'En hieruit besluiten wij, waartoe alles is geschapen, n.l. opdat niets de mens zou ontbreken in alle behoeften en gebruiken van het leven. In de orde van de schepping komt de vaderlijke zorg van God jegens de mens nog beter uit; want voordat Hij hen vormde, voorzag Hij de wereld met alle nodige dingen, ja zelfs met een grote overvloed aan schatten. Zo was hij dus al rijk, voordat hij werd geboren.' Dus bij Calvijn vinden we dezelfde nadruk op de zegeningen en niet op een bepaalde cultuur opdracht. Het bouwen en bewaren vertaald hij naar de huidige situatie met vlijt, zorgzaamheid en soberheid.³⁴ Doch ook hier geen op- [p. 30] dracht een eigen cultuur te ontwikkelen, hetzij gefundeerd in en algemene genade, hetzij gefundeerd in het ambtsdrager-zijn.

Vreemdelingschap

We kunnen nog een stap verder gaan. Gen. 4 toont ons de cultuurontwikkeling in het nageslacht van Kaïn: Kaïn zelf bouwt een stad en zijn nageslacht doet diverse uitvindingen, zoals metaalbewerking en muziekinstrumenten.³⁵ Na de zondvloed bouwt men de toren van Babel. Dit zijn allemaal culturele prestaties. Het geslacht van Seth en van Sem kunnen daar niet tegenop. Als later Israël het land Kanaän binnentrekt, moeten ze daar geen steden gaan bouwen, maar mogen zij de bestaande steden in bezit nemen. In cultureel en technisch opzicht is Israël steeds de mindere. Voor de tempelbouw moeten buitenlanders komen helpen. Dit alles heeft Kuyper goed gezien. Maar hoe komt hij erbij om aan te nemen dat in de tijd van het NT en in onze tijd dat anders zou zijn? Nog

---

³³ Vgl. A. Linzey, *Christianity and the Rights of Animals* (London, 1987) hoofdstuk 2.

³⁴ Calvijn, *Genesis*, deel I (Ned. vert.; Goudriaan, 1970) pp. 46 en 68v.

³⁵ Vgl. M.J Paul, Kaïn en cultuur - een geschiedenis van de exegese, interne EH-publicatie, maart 1989.

steeds zijn het niet vele wijzen en niet vele aanzienlijken die door God uitverkoren zijn (1 Cor. 1:26vv.). Nergens in het NT staat dat wij nu de opdracht hebben een eigen cultuur te stichten. De stad van de mens vergaat; het nieuwe Jeruzalem komt van elders: dat daalt uit de hemel neer. In die tussentijd mag ons burgerschap in de hemel zijn (Fil. 3:20) - en niet in een of andere christelijke cultuur. De gedaante van deze wereld gaat voorbij. Zo leven wij als vreemdelingen in deze wereld.

Tot op zekere hoogte mogen wij wel gebruik maken van de cultuur om ons heen. De bouw van een stad door Kaïn was verkeerd, maar later mogen de Israëlieten toch in steden wonen. De uitvinding van metaalbewerking gebeurde waarschijnlijk niet vanuit goede motieven; de mogelijkheid ontstond om wapens te maken, waar Lamech gelijk gebruikt van gemaakt heeft om een ander te doden. Toch worden ook voor de tabernakel edele metalen gebruikt. Dit betekent, dat God zaken die vanuit verkeerde motieven ontdekt zijn, wel degelijk ten goede kan aanwenden. Noach mag een ark bouwen en daarbij gebruik maken van de opgedane kennis. Het gebruiken van de mogelijkheden die God in de schepping gelegd heeft is als zodanig niet verkeerd. Vaak zijn de motieven om tot ontdekking en toepassing te komen niet goed, maar als iets ontdekt is, kan het soms ook ten goede aangewend worden. Vgl. Rom. 8:28 en de uitspraak van Jozef: 'Gij hebt wel kwaad tegen mij gedacht, maar God heeft dat ten goede gedacht' (Gen. 50:20).

De hedendaagse christenen hebben een belangrijke taak in het ten goede aanwenden van de verworven inzichten en mogelijkheden. Een christen heeft een taak op aarde, een roeping - ook al is die moeilijk te baseren op een zogenaamd cultuurmandaat. Ook in het wetenschapsbedrijf hebben wij de eer van God en het welzijn van de naaste te zoeken. In vrijheid, [p. 31] wijsheid en waakzaamheid mogen wij deze wereld gebruiken. Wij mogen genieten van de gaven die God geeft. Wij hebben te werken voor ons levensonderhoud. En in alles hebben wij te laten zien, dat we gericht zijn op de toekomst van Jezus Christus. Deze noties kunnen nu niet uitgewerkt worden. Daarvoor verwijs ik graag naar publicaties van Francis en Edith Schaeffer, E. Schuurman, C.A. Tukker en W.H. Velema.³⁶

Ten slotte

Slechts summier kon vanavond de visie van drie theologen op onze cultuurtaak aan de orde komen, nagenoeg uitsluitend aan de hand van opmerkingen over Gen. 1 en 2, en slechts summier konden hier enige kanttekeningen bij geplaatst worden. Het zal u duidelijk zijn dat ik me het beste thuis voel bij de laatste van de drie, zij het ook dat Ellul in het geciteerde nog teveel blijft steken in het negatieve. Vanavond is niet meer dan een algemene richting gewezen waarin we mijns inziens moeten gaan. Allerlei zaken moeten nog uitgewerkt en gepreciseerd worden. Hopelijk is u duidelijk dat bijbeluitleg soms heel cultureel bepaald is. Daarom hebben we steeds weer de geschiedenis te bestuderen. In de exegese is het niet zo, dat elke latere uitleg een betere is. In onze tijd met zoveel verwarring op geestelijk gebied, zijn we wellicht meer door onze tijd beïnvloed dan ons lief is. En we kunnen nu eenmaal niet uit onze eigen cultuur stappen. Van hieruit wil ik ook een pleidooi voeren voor de Faculteit voor Cultuurwetenschappen en voor de daarin opgenomen bestudering van de

---

³⁶ O.a. Schuurman, *Techniek en Toekomst* (Assen, 1972) (incl. een kritische bespreking van het standpunt van J. Ellul); Tukker, 'Onze houding in de cultuur' in J. v.d. Graaf e.a., *Fakkeldragers*, deel 2 (Utrecht, z.j.) pp. 107-143.

geschiedenis van de exegese.³⁷ Vanavond hebben we alleen stilgestaan bij exegeten van de laatste 100 jaar. We zullen nog veel verder terug moeten, bijv. naar Augustinus en Orosius.

Of we dan het antwoord weten op alle vragen? En of wij dan zo onafhankelijk te werk kunnen gaan? Nee, dat durf ik niet te beweren. Maar een historische aanpak heeft in ieder geval het voordeel dat het vanzelfsprekende van bepaalde standpunten doorbroken wordt. En verder moet u maar denken aan een kompasnaald. Wanneer we een kompas ter hand nemen moeten we even wachten voordat de naald in de richting van de magnetische noordpool wijst. In het begin slaat hij nog beurtelings uit naar links en naar rechts. Wellicht dat er in de begintijd weleens eenzijdige uitlatingen gedaan zullen worden. Tegelijkertijd zeg ik dat dit onvermijdelijk is. De eenzijdigheden die u kunt constateren zijn in ieder geval pogingen tot correctie van andere, bestaande eenzijdigheden.

Vanuit het onderzoek zullen lijnen getrokken moeten worden naar onze houding in de hedendaagse cultuur, vaak gestempeld als een Babelcultuur, een houding die zal moeten liggen tussen wereld aanvaarding en wereldmijding.³⁸ De lijnen moeten getrokken worden naar ons leefpatroon, naar de beoefening van de wetenschap, naar ons omgaan met Gods schep- [p. 32] ping, naar kunst, economie en politiek. En zo is het bezig zijn met de cultuur iets dat alle afdelingen op de EH raakt. Want het Basisjaar bereidt jongeren voor op studie en wetenschap, die alles te maken hebben met onze cultuur. De lerarenopleidingen richten zich op de overdracht van kennis, inzicht en het aanleren van bepaalde houdingen in deze cultuur. De journalisten signaleren tal van verschijnselen in onze cultuur en moeten deze ook becommentariëren. Daarbij maakt het wezenlijk verschil of we uitgaan van een bepaald cultuuroptimisme, of dat we menen zelf een eigen christelijke cultuur te moeten scheppen, of dat we meer uitgaan van de vreemdelingschap.

Maar is dan met de eerder gegeven visie het nastreven van een Faculteit voor Cultuurwetenschappen geen *contradictio in terminis*? Is dit toch niet een nadoen van Abraham Kuyper? Als onze hoop zou zijn een geweldig bouwwerk op te richten: ja. Maar onze doelstelling is meer gericht op analyse dan op een eigen culturele prestatie. Waar velen verkommeren en dreigen om te komen in onze cultuur, willen wij aan de hand van Gods Woord hulp bieden. Niet meer, maar ook niet minder. Opdat wij als vreemdelingen en bijwoners op deze aarde onze taak zullen verstaan.

[Het artikel 'Cultuurmandaat: Vastigheid of zeepbel?', verschenen in *Radix*, juli 1989, pp. 121-134, kon niet meer verwerkt worden.]

De toespraken zijn weggelaten en de eindnoten zijn weergegeven als voetnoten.

---

³⁷ In mijn dissertatie heb ik o.a. geprobeerd de wisselwerking tussen exegese en wijsgerig-theologische opvattingen te laten zien.

³⁸ Vgl. H.R. Niebuhr, *Christ and Culture* (New York, 1956) voor de verschillende houdingen die mogelijk zijn.